

Radnai Gyula: FIZIKUSOK ÉS MATEMATIKUSOK AZ EÖTVÖS COLLEGIUMBAN 1895–1950 ELTE Eötvös József Collegium 2014, 339 oldal

Az Eötvös Collegiumról tanáromtól és későbbi kollégámtól, *Vermes Miklós* tanár úrtól hallottam először, aki a világot és az embereket nagyon kritikusan nézte, de az igazi érték előtt fejet hajtott. Így volt ez a Collegiummal is, amelynek 1923–28-ig tagja volt. Óráink után, a hagyományos kávézás közben nagyon szívesen és sokat mesélt az ott töltött éveiről. A „filoszokról” (azaz bölcsészekről), a természettudósokról, a nagykönyvtár-ról, ahová éjszaka is be lehetett menni. A számtalan vidám történeten túl mindig a legnagyobb elismeréssel beszélt a Collegium szellemi atmoszférájáról és lakói-ról. Az elhangzottak alapján mi is tisztelői lettünk a Collegiumnak, csak azzal nem értettünk egyet, hogy a női nemet kihagyták e földi paradicsomból.

Ezek után nagy érdeklődéssel vártam *Radnai Gyula* új könyvének bemutatóját, amelyet 2014. szeptember 3-án az Eötvös Collegiumban rendezett ünnepség keretében *Keszthelyi Lajos* akadémikus, egykori collegista tartott.

A könyvbe belemerülve élvezetes időutazásba kezdhettem. Természetesen, először a számomra kedves ismerősökre voltam kíváncsi (*Bakos Tibor, Bayer István,*

Vermes Miklós). Olvasni e történeteket olyan élmény volt, mintha újra vendégségben lettem volna náluk, és emlékeim mozaikja most egészült teljes képpé.

Az *Előszóban Horváth László*, a Collegium jelenlegi igazgatója méltatta a könyvet: monográfia ez, amely a huszadik századi magyar szellemtörténetbe is bepillantást adó, nagy ívű tudománytörténeti áttekintés, azon kívül az Eötvös József Collegium történetének kutatásában is egyedülálló, hiánypótló kiadvány.

A szerző a *Bevezetésben* ismerteti a könyv felépítését és forrásait. A Collegiumnak az 56 év alatt körülbelül 200 matematika-fizika szakos diákja volt. A Collegiumból sokkal több híres fizikus, mint matematikus került ki, ezért vannak a címben elől a fizikusok. A szerző a könyv felépítésében kronológiai sorrendet követ, néhány indokolt eset kivételével. A mű forrásai a Collegium levéltárában fellelhető dokumentumok, az interneten szerkesztett História – Tudósnaptár és a szerző előadásainak anyaga.

A könyv nem egyszerűen életrajzok összessége, hiszen a Collegium és a 20. század története lebilincselő olvasmány formájában nyomon követhető benne.

Radnai Gyula dedikál.

Mit tudhatunk meg a Collegiumról?

Az intézet célja minél kiválóbb tanárokat nevelni, és a megélhetés gondjaitól felmenteni az ifjakat, hogy teljesen tanulmányaiknak szentelhesék magukat.

Az első fejezet a Collegiumot megálmodó *Eötvös Lorándot* és *Bartoniék Gézát* mutatja be. Két, kiváló adottságokkal és jellemmel rendelkező ember, akik felismerve a kor igényeit, tudós tanárok képzését valósították meg.

Ketten alakították ki a Collegium sajátos szellemét, a szabadság és a fegyelem különleges egyensúlyát. Az első igazgató Eötvös munkatársa, Bartoniék Géza lett, aki nagy tekintélyű nevelő volt.

Nem volt könnyű bekerülni a Collegiumba, kezdetben miniszteri döntés, később alapos „fejkopogtatás”, azaz felvételi vizsga előzte meg. De messzemenően támogatták a vidéki, szegény sorsú, tehetséges tanulókat, akik között szép számmal voltak pedagógus szülők gyermekei.

A Collegium egyaránt ösztönzött a tudomány művelésére és a tanári hivatásra, továbbá a széleskörű érdeklődést táplálta. A collegisták látogatták az egyetemi órákat, a Collegiumban pedig kiváló tanárok foglalkoztak velük. A tanári kar a hallgatókat öntevékeny munkára nevelte, hogy a tananyagot maguk dolgozzák fel és kutató munkát is végezzenek. Mindenki számára kötelező volt két nyelv tanulása, amely

nagy segítséget jelentett később a külföldi tanulmányutakon. A collegisták többségének lehetősége nyílt híres külföldi egyetemeken, kiváló professzorok mellett tanulni (*Rutherford, Laue, Hilbert, ...*).

A könyv fejezetcímeinek egy része (*A Collegium alapítása, Az új épület első lakói*) a Collegium történetének korszakait jelzi, más része a diákok valamilyen hasonló szempont szerinti csoportosítására utal (*Hárman a Debreceni Református Kollégiumból* stb.). Vannak címek, amelyek a hasonló tudományos pályafutásra céloznak (*Intézetvezető tudósok lettek*). A vezérfonal a kronológiai sorrend.

Ez a könyv olyan, mint egy érdekesítő történelmi olvasókönyv, lelkesítő sikertörténetekkel és helyenként tragikus végű életekkel (*Bartoniék Emil, Zemplén Győző, Veress Pál, Bölcsbázy Árpád*). A különböző történelmi események, mint rendszerváltások, gazdasági válságok, háborúk a Collegium védőfalai mögé is behatoltak, erősen befolyásolva az egyes emberek (*Lipták Tamás, Károlyházy Frigyes*) és az intézmény életét is.

A könyv megismertet olyan kiváló emberekkel, akiknek legtöbbször sajnos még a nevét sem hallottuk eddig (*Steiner Miklós, Jakucs István, Dér Zoltán, Bartoniék Emil, Grynaeus István ...*). Bemutat alig ismert tudománytörténeti eseményeket. Több életrajz oszlat el téves ismereteket, hoz tisztánlátást. Csodálatos tanáregyenlőségeket, példaképeket ismerhetünk meg (*Cornides István, Grynaeus István, Párkányi László, Szalay Sándor ...*). Embereket, akik a hazai tudományos élet fejlesztésén munkálkodtak, kutatói közösségeket (*Fekete Jenő, Novobátczy Károly, Riesz Marcel*), intézményeket (*Visnya Aladár, Hosszú Miklós, Szalay Sándor ...*), egyetemi tanszéket (*Bay Zoltán*) hoztak létre. Nevükhöz számtalan tanulmány, könyv fűződik. Világhírű tudósok egész sorát találjuk köztük (*Bay Zoltán, Faragó Péter, Szalay Sándor, Detre László, Izsák Imre Gyula, Riesz Marcel*).

És azok, akik „csak tanárok” lettek? Az ő érdemük sem kisebb, továbbvitték a Collegium szellemiségét a középiskolákba (*Dér Zoltán, Gelléri Emil, Jakucs István, Somogyi Gyula, Vermes Miklós*).

Nyomon követhető a Collegium szellemiségének generációkról generációkra történő maradéktalan, tudatos továbbadása. Hogy csak egy példát említsek: A II. fejezetben olvasható Steiner Miklós 1904-ben írt tanulmányának egy részlete a középiskolai fizika oktatásáról. Olvasása közben mintha Vermes Miklóst hallottam volna. Ő ugyanezeket az elveket vallotta 1970-ben is, akárcsak *Tarján Imre* 2000-ben.

Helyenként nyomon követhetők „szellemi családfák” (ki kinek volt tanára, kollégája) is, például a soproni lánc: *id. Renner János–Rätz László–Mikola Sándor–Vermes Miklós–Léviusz Ernő*, bár itt nem volt mindenki collegista. Vagy Jakucs István–Bay Zoltán, Novobátczy Károly–Károlyházy Frigyes.

Értesülünk a könyvből az Eötvös-verseny, a *Középiskolai Matematikai Lapok*, majd utódja, a *Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok* és a Bolyai Társulat születéséről.

Az életrajzokat kedves, vidám történetek teszik élményszerű olvasmánnyá. Hasonlóképpen színesítik a könyvet a kiválasztott tanulmányok (Eötvös Loránd: A torziós ingával végzett kutatásokról, Bartoniék Emil: A röntgensugarak természetéről, Sándor Endre: A 60 éves röntgensugárzás). Újra olvashatjuk *Staar Gyula* Bakos Tiborral, illetve Cornides Istvánnal készült interjújának kiválasztott részleteit és a megemlékezések sorát.

Gazdag a könyv képanyaga és kivitelezése is igényes.

A Collegium 1895–1948 között megvalósította eredeti célkitűzéseit: tudós tanárokat képzett, akik egyben kiváló emberek is voltak. 1950-ben szűnt meg, de szellemisége évekkel előbb megváltozott. Azokban az években nem túrték a szabad és független szellemet. (A Collegium jelszava a: „Szabadon szolgál a szellem” volt.) 1956 után újjászervezték. Napjainkban komoly törekvések vannak a hagyományok fellelevenítésére.

A könyv is elérte nemes célját. Emléket állított elfelejtett, nagyszerű embereknek. Lelkesítően hat az utódokra: így érdemes tanulni, tanítani, kutatni. Ref-

lektorfénybe állítja a mindenkori oktatási vezetők felelősségét a tehetséggondozás, tudósképzés és a tanárképzés területén.

Elismerés és köszönet illeti a szerzőt, hogy ezzel a kiváló könyvvel ajándékozta meg a széles olvasóközönséget. A könyv élmény annak, aki ismerte a szereplőket, de élmény annak is, aki most ismerkedik velük. Különösen ajánlom tanároknak és diákoknak, mert tudásban, emberségben követendő és követhető példaképeket állít eléjük. Tanárok számára nagyon tanulságos, hogy a tanítványok mit tisztelnek tanáraikban, hogy a vallomások szerint mit ne tegyenek, s mitől jó egy iskola.

A szerző említi, hogy a könyv nincs befejezve, hiányoznak azon tanárok életművei, akik nem lettek országos hírűek, „csupán” egy iskolában nevelték az ifjúságot. Érdeklődve várjuk a folytatást!

A könyv kis példányszámban készült. Az iskolák egy-két példányért fordulhatnak a Collegium igazgatójához. A könyv elérhető az alábbi linken: <http://honlap.eotvos.elte.hu/uploads/documents/kiadvanyok/fizikusok.pdf>

Krassófi Kornélia